

чається готовністю та здатністю виконувати управлінські функції відповідно до прийнятих у соціумі на цей момент норм і стандартів.

У визначенні структури професійної компетентності ми спираємось на працю Л.Г. Карпової та вважаємо, що компетентність складається з трьох сфер: мотиваційної; предметно-практичної (операційно-технологічної) та сфери саморегуляції.

Під поняттям “компетенція” розуміється особистісна складова професіоналізму; складні узагальнені способи діяльності; здатність до діяльності; результат і критерій якості підготовки спеціаліста.

Показниками науково-дослідницької компетенції, на нашу думку, є: наявність відповідного рівня підготовки фахівця; загальнонавчальні вміння; інтелектуальні вміння; пізнавальні процеси; творча активність; професійний інтерес; готовність до постійного самовдосконалення знань, умінь і навичок; комунікативні вміння, дослідницькі знання; ставлення до науково-дослідної роботи; сукупність умінь, які забезпечують виявлення потреби в певних знаннях та побудову образу в існуючих умовах; сукупність умінь виконувати дослідницькі дії, рівень розвитку мотивації; рівень розвитку самостійності, ініціативності, відповідальності, активності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Подальшого розгляду потребують питання мотивації науково-дослідної роботи студентів.

Література

1. Уйсімбаєва Н. Розвиток професійної компетентності – шлях до підготовки висококваліфікованих спеціалістів / Н. Уйсімбаєва // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 17–19.

2. Васильченко Л.В. Профессиональная компетентность руководителя школы / Л.В. Васильченко, И.В. Гришина. – Х. : Основа, 2006. – 224 с.

3. Рогова Т.В. Развитие профессионально-педагогической компетентности учителя: методический аспект / Т.В. Рогова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. – Х., 2004. – Вип. 21. – С. 197–206.

4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании : монография / И.А. Зимняя. – М. : Высшая школа, 2004. – 168 с.

БОЦЮРА О.А.

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПОТРЕБ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Глибокі соціально-економічні перетворення, характерні для сучасного етапу розвитку суспільства, зумовлюють необхідність ініціативних професіоналів, спроможних самостійно засвоювати потік інформації, що зростає, творчо вирішувати проблеми, постійно саморозвиватися й самовдосконалюватися. Тому на перший план висувуються завдання підвищення

ефективності вищої професійної освіти. Особливе місце у вирішенні цих завдань посідає організація самоосвітньої діяльності студентів.

Дослідженню проблеми організації самоосвіти й самовиховання особистості учня та студента присвячені праці А.Я. Айзенберга, Г.Н. Серікова, В.С. Ільїна, П.І. Підкасистого. Психологічні основи самоосвіти викладені А.Я. Аретом, В.К. Буряком, А.К. Громцевою, Ю.Н. Кулюткіним, Н.А. Половниковою, А.В. Усовою. Питання професійної самоосвіти розкриті В.І. Андрєєвим, С.Б. Єлкановим, М.М. Заборщиковою, І.Л. Наумченко.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних педагогічних досліджень дав змогу зробити висновок про те, що проблема самоосвіти охоплює широкий спектр вирішених питань. Однак недостатньо дослідженим залишається питання аналізу потреб у самоосвіті в студентів вищих навчальних закладів у сучасних умовах.

Мета статті – розкрити сучасні потреби самоосвітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів. Серед завдань, поставлених перед нами, можна виділити такі: аналіз різноманітних трактувань поняття “самоосвіта”; розгляд взаємозв’язку навчання й самоосвіти; визначення складових потреби в самоосвіті; отримання емпіричної картини стану самоосвіти студентів (на прикладі курсантів ХНУВС).

У наш час серед учених немає єдиного підходу до визначення поняття “самоосвіта”. Вона визначається як “одна з передумов виживання сучасного випускника школи й ВНЗ” [1, с. 270], “самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей” [2, с. 798]. Різні підходи до визначення поняття дають змогу розглядати “самоосвіту” як: форму здобуття й поглиблення знань (Г.Б. Бичкова); процес розвитку інтелектуальних якостей і розумових здатностей (А.І. Кочетов); вид пізнавальної діяльності (І.Ф. Гончаров, Н.В. Косенко, П.Г. Пшебильський); засіб саморозвитку творчого початку в особистостей і корегування її розумової діяльності (Л.І. Рувинський).

Аналіз різних трактувань поняття “самоосвіта” дає змогу виділити три найбільш загальні підходи до її розгляду. Один з них характеризується розумінням самоосвіти як цілеспрямованої, планомірної, самостійної роботи з підвищення своєї професійної майстерності (М.М. Заборщикова, П.Г. Пшебильський та ін.). У цьому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її мета зв’язується з підвищенням ефективності професійної діяльності. Інший, більш широкий, – з розумінням самоосвіти як індивідуально-особистісного процесу цілеспрямованого й систематичного поліпшення, удосконалення, розвитку себе та своєї діяльності (Н.В. Козієв, Ю.Н. Кулюткін, Г.С. Сухобська). Третій підхід передбачає розгляд самоосвіти як виду, форми, засобу пізнавальної діяльності (Л.Г. Борисова, П.І. Підкасистий, П.Г. Пшебильський, Л.М. Фрідман). У дослідженні ми дотримувалися саме цього підходу при визначенні самоосвіти як форми пізнавальної діяльності, що характеризується активністю,

самостійністю, добровільністю та спрямованістю на розвиток розумових сил і здатностей, формування культури розумової праці.

Слід зазначити, що самоосвіта – це ініціатива людини. Наприклад, А.К. Громцева, аналізуючи поняття самоосвітньої діяльності школяра, вказує, що “самоосвіта відбувається за внутрішніми спонуканнями особистості й має добровільний характер” [3, с. 13]. Такої самої думки дотримується й Б.Ф. Райський, говорячи, що “самоосвіта – це активна пізнавальна діяльність, що здійснюється за особистою ініціативою людини, додатково до її основного заняття” [4, с. 17]

Самоосвіта багатогранна за змістом. Вона може бути зумовлена посиленою увагою індивідів до сучасних проблем і подій у світі й країні, необхідністю поглибленого вивчення професійної діяльності, здобуття другої й третьої професії; спрямована на самовиховання, формування характеру й інших особистісних якостей; пов’язана з необхідністю вдосконалення методів і засобів пізнавальної діяльності, поглибленим вивченням окремих циклів дисциплін.

Самоосвіта розглядається як засіб пошуку й засвоєння соціального досвіду, за допомогою якого людина може здійснити власний розвиток і професійну підготовку відповідно до поставлених цілей та завдань. Самоосвіта повинна в максимально повно відповідати мотивам і завданням, що стоять перед людиною, рівню її особистої готовності до самовдосконалення. Тільки в цьому випадку функціонування процесу самоосвіти людини може бути максимально продуктивним і результативним.

Отже, під самоосвітою в структурі цілісної системи освіти розуміємо таку діяльність людини, найближчі й віддалені цілі якої вона ставить сама, але процес досягнення їх є певною мірою й об’єктом управління з боку освітньої програми. Л.М. Фрідман формулює основні положення концепції самоосвіти у вищих навчальних закладів так [1]: 1) цілеспрямоване формування в людини готовності до самоосвіти – одне з основних завдань системи освіти; 2) виховання, освіта, розвиток і професійна підготовка студентів повинні здійснюватися на основі нерозривного взаємозв’язку навчання з їхньою самоосвітньою діяльністю, науково-дослідною роботою, участю у вирішенні виробничих завдань; 3) усі зусилля педагогічного процесу повинні бути спрямовані на підвищення рівня готовності особистості до самоосвіти; 4) у результаті управління самоосвітою в студентів послідовно повинна формуватися потреба користуватися самоосвітою як засобом вирішення соціально значущих завдань і задоволення своїх інтересів: забезпечувати високий рівень засвоєння системи узагальнених знань, умінь і навичок з усіх досліджуваних дисциплін; виробляти вміння користуватися найпоширенішими джерелами інформації, раціонально організувати свою діяльність у процесі самоосвіти; 5) провідна ланка управління самоосвітою – системна взаємодія суб’єктів навчально-виховного процесу.

Однак, незважаючи на гнучкість та індивідуалізацію самоосвіти, її не можна розглядати як стихійний процес. Усе більше авторів звертає увагу

на існуючий взаємозв'язок освіти й самоосвіти, зумовлений закономірністю, пов'язаною з тим, що на кожній стадії навчання поряд з науковими основами предметів вивчається науковий метод пізнання, методика самостійного засвоєння знань і застосування їх на практиці.

Взаємозв'язок навчання й самоосвіти виявляється подвійно. Навчання створює базу для самоосвіти, самоосвіта створює потребу в знаннях як мета навчання. Навчання включає самоосвіту, самостійна робота в процесі навчання становить перехідний етап між навчанням і самонавчанням. Саме завдяки цьому самоосвіта не протиставляється навчанню людини в навчальному закладі. Тут, навпаки, допускається звертання студентів до самоосвіти як додаткової до систематичного навчання пізнавальної діяльності.

Самоосвіта тільки тоді є одним з основних видів діяльності фахівця, коли він відчуває стійку потребу в ній, а в навколишньому середовищі наявні умови, що забезпечують можливість реалізації цієї потреби. Потреба в самоосвіті – складна властивість. Вона характеризується діалектичною єдністю двох компонентів: потребою в знаннях і потребою в пізнавальних діях. Кожний із цих компонентів по-своєму важливий і складний. Але потреба в розширенні й поглибленні знань буде позбавлена практичної цінності в житті особистості, якщо вона не буде підкріплена потребою в пізнавальній діяльності та системою вмінь її організації. Формується ж ця потреба безпосередньо в самому процесі діяльності, а щодо осіб, які навчаються, – незалежно від того, у якій ланці системи освіти вони перебувають, – у процесі їхнього навчання.

Систематичне залучення студентів до активної самостійної пізнавальної роботи сприяє збагаченню їхнього досвіду самоосвітньої пізнавальної діяльності та створює необхідні передумови для виникнення потреби в самоосвіті.

Психологи, зокрема В.М. М'ясищев і його послідовники, визначають такі властивості особистості, як потреби, інтереси, схильності, через поняття “ставлення людини”. Згідно із цією точкою зору, ми розглядаємо потребу в самоосвіті як основне емоційно-позитивне ставлення людини до знань і пізнавальної діяльності, що визначає систему її дій і переживань у самоосвіті.

Процес розвитку в майбутніх фахівців самоосвітньої діяльності досить тривалий. Учені відзначають у ньому три етапи: ситуативна самоосвіта, ситуативно-ініціативна самоосвіта, ініціативно-зріла самоосвіта.

Останній етап характеризується свідомим зверненням до самоосвітньої роботи, що спостерігається далеко не в усіх випускників школи й навіть не в усіх випускників вищих навчальних закладів. Відмінною рисою зрілої самоосвіти виступає свідоме звернення людини до неї, систематичність самоосвітньої роботи, що планується як життєво необхідна. Спостерігається чітке розуміння мети самоосвітніх дій, завзятість у подоланні труднощів пізнання, у деяких – свідомий відхід від відпочинку й розваг заради роботи, свідоме управління своєю життєдіяльністю.

Потреба в самоосвіті стає інтелектуально насиченою, більш стійкою, переживається людиною незалежно від зовнішніх дій, а на вищих стадіях свого розвитку має активно-спонукальний характер, що виявляється у виконанні нею завдань підвищеного рівня складності: у вирішенні навчальних завдань іншими можливими способами, відмінними від застосованих на навчальних заняттях; у самостійній підготовці повідомлень і доповідей з різних питань історії розвитку й нинішнього стану науки; у поясненні на заняттях вирішення завдань з позапрограми матеріалу, що збагачують і поглиблюють наукові уявлення й поняття.

Потреба в самоосвіті складається з:

1. Потреби в інформації, необхідній для орієнтування людини в навколишньому середовищі, в інформації про знання (і в самих знаннях), необхідних для здійснення успішної діяльності щодо пристосування до природного й суспільного середовища та діяльності, потрібної для власного розвитку.

2. Потреби в оволодінні вміннями, навичками, способами, засобами й прийомами пізнавальної діяльності та потреби в їх удосконаленні, у творчій діяльності (у пошуку нових пізнавальних проблем і нових способів вирішення вже відомих).

3. Потреби в умінні передбачати (прогнозувати) результати своєї діяльності, без чого людина не може ставити цілі й, отже, свідомо керувати своєю діяльністю.

4. Потреби в емоціях радості, задоволеності у зв'язку з успішним завершенням того чи іншого виду (етапу) пізнавальної діяльності (потреба в позитивних емоціях).

З метою отримання емпіричної картини стану самоосвітньої діяльності в курсантів початкових курсів Харківського національного університету внутрішніх справ проведено анкетне опитування й індивідуальні співбесіди. Мета опитування полягала в тому, щоб на основі поглядів курсантів, які мають невеликий досвід навчання у вищому навчальному закладі (I, II курс), з'ясувати їх розуміння поняття “самоосвіта”, наявність потреби в самоосвітній діяльності.

Проведено опитування 108 курсантів I і II курсів за спеціальностями: “Правознавство”, “Комп'ютерні науки”, “Захист інформації”, “Психологія”. Вік курсантів становить діапазон від 17 до 21 року.

У цілому курсанти характеризуються високою професійною спрямованістю. На відкрите запитання “Чому Ви прийшли навчатися в університет МВС?” більшість курсантів (59%) відповіла, що збирається працювати в системі МВС. Серед інших відповідей були такі: “бажання здобути високий рівень освіти” (17%), “за порадою батьків” (15%), “престижність університету” (5%).

Головною метою для себе більшість курсантів визначає здобуття знань за фахом, про що свідчать відповіді на відкрите запитання “Яке Ваше головне завдання в університеті?” Результати відповідей: “здобути

знання за фахом” – 64,2%; “одержати диплом за фахом” – 18,9%; “здобути вищу освіту” – 11,3%; “учитися добре” – 5,7%.

При цьому 79% курсантів вважає, що їм цікаво вчитися у вищих навчальних закладах, а 85% курсантів – що вони вміють учитися. Однак при уточненні поняття “вміти вчитися” були отримані відповіді, які свідчать, що тільки 20% курсантів мають адекватне уявлення про вміння вчитися. Інші студенти зосереджуються на одному аспекті цього поняття. Наприклад, на запитання «Як Ви розумієте вираз “вміти вчитися?”», 20% відповіли “виконувати всі завдання”, 10% – “мати гарні оцінки”.

Більшість курсантів, визначаючи термін “самоосвіта”, акцентують увагу на самостійності в пізнавальній діяльності.

Серед опитаних курсантів немає нікого, хто б негативно ставився до самоосвіти, але займається цим постійно лише 24% курсантів.

Отримані дані збігаються з результатами дослідження В.П. Шпак, яка зазначає, що 2/3 студентів не займається самоосвітою або робить це епізодично [5].

Основні труднощі в занятті самоосвітою курсанти бачать в обмеженості особистого часу, що пояснюється специфікою представленого вищого навчального закладу. На запитання “З якими труднощами Ви стикаєтеся, коли займаєтеся самоосвітою?” 93,5% курсантів відповіли: “недостача особистого часу”, 51,9% – “неорганізованість”, 26,9% – “лінощі”, 3,7% – “недостача базових знань”.

Багато курсантів (84,6%) в анкеті вказують, що викладачі періодично дають поради щодо раціональної організації самостійної пізнавальної діяльності. При цьому 46,2% опитаних затверджують, що їм ці поради не потрібні. Думаємо, що заперечення необхідності порад перебільшено курсантами, тому що на запитання в іншій анкеті (проведеної з тими ж курсантами), де зі списку потрібно було вибрати поради, які б вони хотіли отримати, усі без винятку курсанти обрали хоча б один пункт.

На жаль, більшість курсантів не пов’язують заняття самоосвітою з професійним самовдосконаленням, про що свідчать відповіді на відкрите запитання “Для чого людині потрібно займатися самоосвітою?”. Так, 78,7% курсантів відповіли “щоб бути більше освіченим”; 38,9% – “щоб задовольнити свою допитливість”; 32,4% – “для професійно вдосконалювання”; 11,1% – “для здобуття другої спеціальності”.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного зрізу, можна стверджувати, що в курсантів молодших курсів уявлення про самоосвітню діяльність сформоване недостатньо. Спираючись на визначену структуру потреб у самоосвіті, слід зазначити, що велика частина студентів: 1) усвідомлює потребу в оволодінні професійними знаннями, на відміну від потреби в інформації про знання для успішної самоосвітньої діяльності; 2) відчуває потребу в оволодінні прийомами самоосвітньої діяльності лише на практичному рівні; 3) відзначає в себе потребу в позитивних емо-

ціях у зв'язку з успішним завершенням того чи іншого виду пізнавальної діяльності.

Оскільки потреба в самоосвіті формується безпосередньо в процесі діяльності, необхідна спеціальна організація такої роботи у вищих навчальних закладах. Тому перспективним напрямом є розробка моделі формування готовності до самоосвітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Література

1. Пидкасистый П.И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П.И. Пидкасистый, Л.М. Фридман, М.Г. Гарунов. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.
2. Енциклопедія освіти. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию / А.К. Громцева. – М. : Просвещение, 1983. – 144 с.
4. Руководство по самообразованию школьников: Из опыта работы / [ред.-сост. Б.Ф. Райский, М.Н. Скаткин]. – М. : Просвещение, 1983. – 143 с.

БУДАНОВА Л.Г., ТОРЯНИК Л.А.

ДІАГНОСТИКА ЯКОСТІ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

На початку нового тисячоліття істотно зросла роль освіти в сучасній цивілізації. Європейський досвід переконливо свідчить, що чим вищий рівень освіти населення, тим краще живуть люди. Тому перед суспільством, педагогами стоїть завдання формування в молодого покоління таких якостей, як:

- прагнення до навчання впродовж усього життя;
- постійний пошук найкращих шляхів вирішення життєвих проблем;
- готовність своєю навчальною, а потім і практичною роботою як закласти фундамент власного соціального успіху, так і зробити внесок у суспільну, державну справу.

Освіта в сучасних умовах є потужним чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, запорукою громадянського миру й майбутніх успіхів у зміцненні та затвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної й правової держави – повноправного члена європейської та світової спільноти.

Якість освіти є категорією, яка за своєю суттю відображає різні аспекти освітнього процесу: філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні. Якість освіти трактується як суспільний ідеал освіченості людини, результат її навчальної діяльності, процес організації навчання та виховання, критерій функціонування освітньої системи.